

תקנת זמן בגיטין¹

א. הקדמה

איתא במתני' (יז.) שאם גט נכתב ביום ונחתם בלילה, הת"ק פוסל ור' שמעון מכשיר. ובקשר לדין זה הגמ' (שם) מביא מחל' בטעם תקנת כתיבת זמן בגיטין. לפי ר' יוחנן כותבים זמן משום חשש שמא יחפה על בת אחותו. ולריש לקיש משום החשש של טירוף פירות שלא כדין (עי' פרש"י על אתר). בהמשך, הגמ' (יז:) מקשר את הסברא לתקנת זמן - בין לר"י בין לר"ל - למחל' במשנה מה הדין אם נכתב ביום ונחתם בלילה.

ב. גדר הדין

יש לחקור בגדר זמן בגיטין. מצד א', מפשטות הגמ' נראה שכל עצם התקנה באה רק כדי לסלק החששות של חיפוי ופירי. וא"כ צריך זמן כל עוד שהחששות קיימים, אבל כל היכא דלא שייך הני ב' חששות לא צריך זמן. מאידך גיסא, י"ל שאע"פ שמעיקרא תקנו מפני החששות, מ"מ י"ל שלאחר שתקנו לעולם חייב לכתוב הזמן (מדין "לא פלוג"). או דילמא, י"ל קצת אחרת, דאף שטעם התקנה מפני חיפוי או פירי, מעיקרא גדר התקנה היה רק

¹ תודתי נתונה לידידי הרב אליקים קניגסברג והרב אסף בדנרש על עזרתם בליבון הרבה מענינים אלו.

שצריך לכתוב זמן בגט.² וא"כ, שהזמן תופס מקום כחלק בעיקר הגט, לעולם חייב לכתוב הזמן אע"פ דליכא לחשוש לפירי או לחיפוי.³

ג. נפק"מ

ונראה דנפק"מ טובא איכא בשאלה זו.

(א.) גרסינן בגמ' (יז.) "אתמר מפני מה תקנו זמן בגיטין." והראשונים נתקשו בכלל איך ידע הגמ' שיש חיוב להזכיר הזמן בגט. ר' קרשקש (שם) תי' דהגמ' דייק ממשנתנו שדן בכשרות של גט מוקדם, שא"כ ברור שיש חיוב לכתוב הזמן הנכון בגט. לעומת זאת, עי' בחידושים מכ"י (שם) שהעלה שהמקור לחיוב זמן הוא מהמשנה (פו.) שמביא גט שיש עליו עדים ואין בו זמן בכלל הרשימה של גיטין שפסולים מדרבנן. ולכאורה קשה, למה לא נלמד ממשנה שלנו? הר"ן (ז: בדפי הרי"ף) מסביר, וז"ל, משום דאיכא למימר דגט דאין בו זמן כשר דלא נפיק מיניה חורבא. דכי בעיא לאפוקי פירי, א"ל אייתי ראייה אימת מטא גיטא לידך כיון שאין בו זמן. אבל כי אית ביה זמן והוי מוקדם מפקא פירי מזמנו של גט שלא כדין, עכ"ד. כלומר, גט מוקדם במשנתנו יותר גרוע מגט שאין בו זמן. וא"כ ליכא למילף מינה חיוב זמן בגיטין. ונראה לבאר שאם עיקר קפידת התקנה כדי שיסלק החששות ברור שפירושם של החידושים מכ"י והר"ן נכונים. אלא י"ל שר'

² עי' בספר ארץ הצבי (סי' יט) שהרהג צבי שכטר מחלק כמו כן בין טעם התקנה וגדר התקנה כדי להסביר מתי אומרים "דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו," ודו"ק.

³ עי' בשעורי גיטין (סי' טו) להרה"ג ר' אבא ברמן ובקונטרס הבאורים (סי' ל) להרה"ג ר' משה שמואל שפירא שדנים בגדר דין זמן.

קרשקש חולק אעיקר גדר התקנה וסובר שזמן תקנה פורמלי. וא"כ גט בלא זמן וגט בזמן שאינו נכון פסולים מאותו סיבה. וא"כ יש ללמד חיוב זמן מפסול גט מוקדם.

(ב.) מה הדין בגט מאוחר? דין זה בכלל לא מופיע בגמ' אבל הראשונים חולקים בדבר. תוס' (יז.) ד"ה ר"ל (וכן עוד כמה ראשונים) סובר דגט מאוחר כשר, וגם ליכא למיחש לחיפוי או לטירוף פירות שלא כדין כיון שהגט לא חל עד הזמן הכתוב בגט.⁴ גם הראב"ד, הל' גירושין (א:כה) סובר שגט מאוחר כשר אבל חולק בזמן חלות הגט. לדעת הראב"ד הגט חל מיד, ורק לענין פירות הבעל זוכה גם עד הזמן שכתוב בגט. לעומת כל הני ראשונים שמכשירים גט מאוחר, הרמב"ם, הל' גירושין (א:כה) פוסל. ושיטת הרמב"ם צ"ע, הרי שאר הראשונים העלו שהחששות של חיפוי ופירי לא שייכים בגט מאוחר, וא"כ קשה למה לפסול? הכס"מ (שם) והשו"ת ריב"ש (סי' קיז) תי' שהרמב"ם סובר שבאמת החששות כן שייכים. המפרש (שם) תי' שהרמב"ם פוסל משום גזירה אטו גט מוקדם. והמגדל עוז (שם) תי' שגט מאוחר פסול משום דמשנה ממטבע שטבעו חכמ'. ברם, נראה יותר לפרש שהראשונים חולקים בגדר עצם התקנה. רוב ראשונים שמכשירים גט מאוחר סוברים שהתקנה כדי לסלק החששות. וא"כ נהי דבגט מאוחר הזמן אינו נכון, מ"מ כיון שהחששות אינן שייכים הגט כשר. מאידך, הרמב"ם סובר דזמן מעיקר הגט. וא"כ אע"פ דלא שייך החששות (כמו שהעלו הראשונים) מ"מ הגט פסול, שעצם התקנה שיהיה הזמן בגט והרי בגט מאוחר הזמן אינו נכון, ומשו"ה פסול.⁵

⁴ עי' ברמב"ן, רשב"א, רא"ש, ר"ן, ונמו"י על אתר.

⁵ אפשר שלזה נתכוון השואל בשו"ת ריב"ש (קיז) ובלח"מ (שם), ב"מהדרה ב" השנית).

האחרונים דנו לפי הרמב"ם, בגט מאוחר שלא ניתן עד הזמן שכתוב בה. המפרש (שם) והתורת גיטין (קכז:יב) סובר שהרמב"ם מודה שהגט כשר. ברם, בהגהות רעק"א (קכז:ב) העלה שאפי' הכא הרמב"ם פוסל. ויש לבאר מחל' זו ע"פ החקירה בדין זמן. המפרש והתור"ג הבינו שהרמב"ם פוסל גט מאוחר משום שסובר שהחששות שייכים. וא"כ, היכא דאין הגט ניתן אלא בזמן שכתוב בה אפי' הרמב"ם מכשיר כיון דלכו"ע ליכא למיחש לחיפוי או לפירי. לעומת זאת רעק"א סובר שהרמב"ם פוסל גט מאוחר משום שזמן דין בגופו של הגט, וא"כ גם אם נתן הגט בזמן שכתוב בה שבודאי ליכא למיחש לשום חשש, מ"מ הגט פסול.

(ג.) הראשונים חולקים בדין גט שנכתב ונחתם באותו יום אבל נתאחר הנתנה לכמה ימים. הר"י והרא"ש (הובא בטור, סי' קכז) וש"ת הרשב"א (הובא בב"י, שם) סוברים שאם נתאחר הנתנה הגט פסול אא"כ נעשה ע"י שליח ממדינת הים, שע"י כך נתהווה קול.⁶ מאידך, מהרמב"ם, הל' גירושין (ב:ב) נראה דכשר, דכתב וז"ל, כותבין וחותמין וכו' והוא מגרש בו בכל עת שירצה, עכ"ד.⁷ ודברי הרמב"ם קשים. הרי אם יכול לגרש בו בכל עת שירצה ליכא קול, וא"כ איכא למיחש לחיפוי ופירי. עי' בתורת גיטין (קכז:ח) ובאבני מילואים (שם:ח) שנדחקו לתרץ דבריו. ולאור דברינו נראה לבאר

⁶ האחרונים נתקשו בדברי הרשב"א שנראין כסתרין אהדדי. בשו"ת הרשב"א מכשיר (עי' שליח ממדינת הים) רק כשנתאחר הנתנה. אבל בחידושי הרשב"א (יח.) נראה שרשב"א מכשיר אפי' בגט מוקדם. עי' בשו"ת מהרי"ט (א:קמג), גט פשוט (קכז:יג) ובית מאיר (שם:ד) שדנים בדבריו.

⁷ עי' גם בדברי הגר"א (קכז:ו) והט"ז (שם: סוסק"ד).

שהרמב"ם אזיל לשיטתו שזמן חלק מעיקר הגט. ומהאי טעמא אם נכתב ונחתם באותו יום כיון שהחפצא של הגט נתהווה בהכשר, וא"כ כשר לגרש בו בכל עת שירצה אע"פ שאה"נ גט כזה לא מסלק החששות.

(ד.) בהמשך, הגמ' (יח.) מסיק בשם ר"א ב"ר צדוק שנכתב ביום ונחתם בלילה כשר אם היו עסוקין באותו ענין. הראשונים חולקים בהיקף דין זה. פשטות הגמ', וכן הבינו תוס' (יז.) ד"ה ר"ל, הרמב"ן (יח.), והרא"ש (ב:ז) משמע שדין זה קאי על המשנה. כלומר, כשעסוקין באותו ענין גם שאר שטרות, וגם גיטין כשרים אע"פ שנכתב ביום ונחתם בלילה. ברם, הרמב"ם, הל' גירושין (א:כה) פוסק דאף שמועיל בשאר שטרות, בגיטין הגט פסול. ולכאורה דבריו סותרים הגמ'. אלא שי"ל שהרמב"ם אזיל בשיטת רש"י (ד"ה עסוקים, לא שנו) שמדוייק שמפרש הגמ' שמירי רק לענין כתובה ושאר שטרות אבל לא לענין גיטין. ברם, עדיין קשה מה הסברא לחלק בין גיטין ושאר שטרות? הנמו"י (שם) תי' שהרמב"ם פוסל הגט כגזירה אטו אינו עסוקין. אבל הדרא קושיא לדוכתא, הרי למה לגזור בגיטין יותר מבשאר שטרות? ונראה לבאר ע"פ מה שהסברנו בשיטת הרמב"ם. בפשטות, עסוקין באותו ענין מועיל כיון שמייצר קול וע"י הקול מסלק החששות. ולפ"ז מובן למה הרמב"ם פוסל כיון שי"ל שהרמב"ם סובר שתקנת זמן דין פורמלי. וא"כ אע"פ שהקול מסלק החששות מ"מ פסול כיון שהגט חסר הזמן הנכון.⁸

(ה.) איבעיא להו בגמ' (יז.) מה הדין אם כתב וחתם גט כשר עם הזמן ואח"כ גזייה להזמן מהגט ונתן לאשתו. ותי' הגמ' "לרמאי לא חיישינן." מסקנת הדין אינו ברור. הרמב"ם, הל' גירושין (א:כה) פוסק שאם חתך הזמן, הגט כשר לכתחלה. אולם, הראב"ד (שם) חולק וסובר שהגט פסול מדרבנן כיון שלמעשה הגט חסר הזמן. וכל הראשונים ומפרשים תמהו

⁸ ברם, נוכל לדחות ע"פ פירוש המחודש של הבית יוסף, חו"מ (סי' מג) שמסביר שעסוקין באותו ענין מכשיר ע"י שנעשה השטר חתמו ביום.

מפסקו של הרמב"ם, הרי הגט חסר זמן וא"כ איך יכול לגרש בה לכתחילה? וכלשון הרשב"א (שם) "אטו העברת קולמוס מכשירו!?" התפארת יעקב (שם) והגט פשוט (קכז:כה) תירצו שמייירי רק היכא דהחתיכה כ"כ ניכר בחפצא של הגט וברור לכל שחתכוהו, וא"כ הגט עצמו מייצר קול לא לסמוך עליו, וע"י זה מסלק החששות. התורת גיטין (שם:יא) והאבני מילואים (שם:ו) מסבירים שעיקר תקנת זמן היה על העדים לא לחתום על גט בלא זמן.⁹ אבל הכא כדין עשו העדים, שבשעת חתימתן הכל בהכשר נעשה. אבל באמת תירוצים אלו דחוקים ובכלל לא משמע כן בדברי הרמב"ם. אלא יותר נראה לומר שחולקים בגדר דין זמן בגיטין. לפי הראב"ד ודעימיה זמן בגיטין כדי לסלק החששות, וא"כ פשוט שבגזייה להזמן הגט פסול כמו אם לא כתב הזמן. הרי למעשה הגט אינו מועיל לענין חיפוי ופירי. מאידך גיסא י"ל שהרמב"ם אזיל בשיטתו שזמן חלק מעיקר הגט, ואשר על כן הכא דהגט נתהווה עם הזמן, הגט כשר אע"פ שבכלל לא מהני לגבי הב' חששות.¹⁰

(ו.) איתא בגמ' ב"ב (קעב:) בשם אבא שאול שאם נכתב בגט "גרשתיה היום" הגט כשר. והגמ' מציעה שאבא שאול מסתמך על שיטת ר' אלעזר שע"מ כרתי. הרשב"ם (שם) ד"ה דלמא ותוס' (שם) ד"ה עדי דייקן מהגמ' שאם יש ע"מ לא בעינן זמן בגט. והסברא משום שיכול לשאול העדי

⁹ הם סומכים על דברי רש"י (יז.) ד"ה לכתחילה.

¹⁰ עי' באבי עזרי (א:כו) שגם מסביר המחל' בין הרמב"ם וראב"ד ע"פ גדר תקנת זמן. אבל האבי עזרי מסביר את השיטות באופן הפוך לגמרי. לדעתו הרמב"ם סובר שעיקר תקנת זמן כדי לסלק החששות ולדעת הראב"ד זמן דין בעיקר השטר. ונלענ"ד שדבריו קשים להבינם, לא רק בדין גזייה, אלא בשיטת הרמב"ם בגט מאוחר ובעסוקין באותו ענין, וצ"ע.

מסירה מתי מסר הגט וע"פ עדותם יכול לסלק כל החששות בלי הזכרת הזמן בגט.¹¹ לעומת זאת, הרמב"ן (שם) ור' אפרים המובא ברז"ה (גיטין, פו) סוברים שאפי' אם יש ע"מ מ"מ בעינין זמן בגט. וגם יש מחל' אחרונים בדעת הרמב"ם. הבית יוסף, אה"ע (קכז)¹² דייק מסתימת לשונו שהרמב"ם מחמיר להצריך זמן אפי' כשיש ע"מ. מאידך, רעק"א, גיטין (ג): דייק מדברי הרמב"ם (א:כה) שכתב "גט שיש עליו עדים ואין בו זמן" שלדעתו אין חיוב זמן אא"כ יש עדי חתימה. ונראה לבאר דין זה ע"פ החקירה בתקנת זמן.¹³ אי נימא שעיקר קפידת זמן כדי שיסלק החששות אז מובן למה אם יש ע"מ לא צריך זמן כיון שגם ע"י הע"מ יכול לסלק חששות. אבל אם זמן דין בעיקר הגט א"כ אף דלא שייך החששות, מ"מ עצם התקנה שיהיה הזמן בגט.

ובנוגע לשיטת הרמב"ם, ע"פ ביאור שלנו (בפסקיו לגבי גט מאוחר, עסוקין באותו ענין, וגזייה) נראה לומר כדדייק הב"י מסתימת לשונו שהרמב"ם כן מחייב זמן אפי' כשיש ע"מ. ועוד יש להוכיח את זה מדברי הרמב"ם בהל' כו, שהרמב"ם פירש ש"גרשתיה היום" כשר משום שמשמעו "היום הזה שיצא בו גט". כלומר, לעומת הני ראשונים שפירשו ש"היום" אינו זמן, לפי הרמב"ם "היום" כשר משום דנחשב קיום חיוב תקנת זמן במקצת. וגם משתמע ממה שהרמב"ם כולל ההל' של "היום" עם הדין שיכול לקיים תקנת זמן ע"י כתיבת השנה, חודש, שבוע וכו', וברור שזה קיום כתיבת מקצת הזמן. וא"כ אין בכלל ראייה מהגמ' ב"ב (שם) שאם יש ע"מ לא בעי זמן.

¹¹ וכן משמע מדברי ההגה"מ, הל' גירושין (ג).

¹² דבריו גם מובא בלח"מ, הל' גירושין (א:כה).

¹³ וכן ביאר הגר"א קוטלר באוסף חידו"ת (טז).

ד. דיוקים מתוס'

ראינו מכמה פסקים של בעלי התוס'¹⁴ שסוברים שעיקר קפידת זמן כדי לסלק החששות. ועוד יש לדייק מתוס' (יז: ד"ה כתביה. תוס' נתקשה בפסול גט מוקדם, הרי "אהנו לקמיה" כמו שפירש הגמ' (שם) לגבי שנה, שבוע, וחודש וכו'. ותי' תוס' שבנכתב ביום ונחתם בלילה יש יותר לחשוש לחיפוי ופירי מכתב שבוע או חודש. ויש לדייק שכל עצם הקושיא, וגם תירוצו, מראה גישת תוס' לתקנת זמן. דהיינו, ההו"א להכשיר גט מוקדם סביר רק אם עיקר התקנה כדי לסלק החששות. אבל אם זמן תופס מקום בעיקר הגט אין אפי' הו"א להכשיר גט מוקדם.

ועוד יש לעיין בדברי תוס' (יח.). ד"ה הנהו שהקשה למה חייב להזכיר זמן בגיטין בזמה"ז, הרי אין אנו דנין דיני נפשות, וא"כ אין עוד חשש של חיפוי בת אחותו? ולזה הביא תוס' כמה תירוצים טכניים. ונראה לומר שגם זה מבוסס על ההנחה שרק יש חיוב זמן אם יש לחשוש לשמא יחפה. אבל אי נימא דעצם התקנה שהזמן חלק מעיקר הגט, א"כ אין הו"א לבטל החיוב בזמה"ז.

ה. דיוקים ברמב"ם

נראה להביא סיוע לדברנו מכמה דיוקים בלשונו של הרמב"ם. עי' ברמב"ם, הל' גירושין (א:כה) שכתב וז"ל, גט שיש עליו עדים ואין בו זמן, או שהיה מוקדם. או שהיה גט מאוחר, עכ"ל. ניסוחו של הרמב"ם משמע

¹⁴ עי' לעיל לגבי גט מאוחר, עסוקין באותו ענין, נתאחרה הנתנה, וזמן כשיש ע"מ.

שלדעתו יש קשר חזק בין כל הני פסולים. ונראה לומר שקשר זה מובן רק אם עצם התקנה להזכיר הזמן הנכון בגט. אבל אם עיקר קפידת התקנה רק כדי לסלק החששות א"כ היה אפשר לחלק בין גט בלא זמן וגט בזמן שאינו נכון.¹⁵

וגם יש לדייק מכפילות לשון הרמב"ם. בהל' כד כתב "וכן התקינו שיכתוב זמן בגט ... שמא תהיה אשתו קרובתו, ותזנה כשהיא תחתיו. ויכתוב לה גט אחר הזנות ויתן לה. ואם לא יהיה בו זמן יכולה לומר קודם הזנות נתגרשת. ולפיכך תיקנו זמן בגיטין." כלומר, ראשית הרמב"ם מביא עצם התקנה וטעם התקנה. ואח"כ בהל' כה כתב הרמב"ם "גט שיש עליו עדים ואין בו זמן, או שהיה מוקדם, או מאוחר ... כל אלו פסולים עד שיחתמו בזמן כתיבתו." כלומר, עוד פעם מביא הרמב"ם את ההל' של זמן בגיטין. ויש לדייק לא רק מכפילות לשונו אלא גם שמחלק דברים אלו לשתי הל' נפרדות. ועוד יש לדייק ממה שדיבר על הפסולים של חוסר זמן וזמן שאינו נכון ובכלל לא הזכיר שהטעם לפסול הוא משום החשש של חיפוי. ונראה לבאר דבריו ע"פ שיטתו בהגדרת דין זמן. אע"פ שכבר הביא טעם התקנה הרמב"ם חוזר ומביא הפסול בהל' אחרת (בלי הזכרת הטעם) משום שגיטין אלו פסולים, לא מטעם החשש אלא משום שחסר חלק מעיקר הגט. יוצא, שבאופן מדוייק ניסוח של הרמב"ם מראה שלדעתו אע"פ שטעם התקנה היה כדי לסלק החששות, אחר התקנה (או שזה היה גדר עצם התקנה. ע"י דברינו לעיל) ואם לא הזכיר הזמן הנכון אז נחשב שחלק מעיקר הגט חסר, ומהאי טעמא הגט פסול.

וכן יש לבאר את הדמיון ברמב"ם בין זמן בגיטין ובשאר שטרות. ע"י בהל' כד שכתב וז"ל, וכן התקינו חכמים שיכתוב זמן בגט ומקום כתיבתו כשאר שטרות, עכ"ל. וכן בהל' כה פסק שצריך להזכיר הזמן והמקום של

¹⁵ כמו שהבאנו מהר"ן לעיל לגבי המקור לתקנת זמן.

כתיבת הגט "כשאר שטרות." והשוואה זו מאד קשה להבין. הרי הרמב"ם עצמו פסק שבשטרות לא בעינן זמן (הל' מלוה ולוה, יז:ט) ואפי' שטר מוקדם כשר לגבות מבני חרין (שם, כג:א). וא"כ קשה איך דימה הרמב"ם גיטין, שפסול בלי זמן, לשאר שטרות?¹⁶ ונראה ליישב שכוונת הרמב"ם לא היתה השוואה הלכתית אלא השוואה יסודית. כלומר, הרמב"ם מנסה להראות את גישתו לזמן בגיטין. דהיינו, כמו שמעיקר הדין כל שטרי ראייה בעו זמן¹⁷ אלא שתקנו להקל שלא תנעול דלת בפני לויין (כדאיתא רפ"ד דסנהדרין) כמו כן בעינן זמן בגיטין, אחרי שתקנו, מעיקר הדין.¹⁸

עי' בפיהמ"ש (ב:ב) שהרמב"ם ביאר את המחל' בין הת"ק ור' שמעון וז"ל,

ידוע שהיום הולך אחר הלילה לפיכך נכתב ביום והעיד
בו בלילה יהיה עדות שקר לפי שהוא משנה זמנו (לפי
הת"ק). ור' שמעון מכשיר לפי שאין לזמן אצלנו בגט
אשה תועלת מרובה וכו' אמנם הוא משום בת אחותו וכו'
(ו) אין בין היום והלילה שיתחדש כמו זה, עכ"ל.

ורבים נתקשו בפירושו של שיטת הת"ק. הרי בגמ' מפורש שגם הת"ק מבוסס על החששות. ושמעתי מפי מו"ר הרה"ג ר' מיכאל רוזנצווייג שיש לבאר דבריו ע"פ שיטתו בגדר תקנת זמן. הרמב"ם מסביר שאע"פ שלענין חיפוי אין

¹⁶ וכן הקשה בקונטרס הבאורים (שם).

¹⁷ עי' בתוס', יבמות (לא: ד"ה והא, וגם ברש"י, גיטין (יז: ד"ה חוץ מגיטי נשים

¹⁸ כמובן זה קשור לדיון של האחרונים בקשר לדו"ח בשטרות. עי' בנתיבות (כח:ז) וגר"ח, הל' עדות (ג:ב), ואכמ"ל.

לחשוש כ"כ (ומהאי טעמא ר' שמעון מכשיר) מ"מ הזמן הוא חלק מעיקר הגט. וא"כ אע"פ שאין החששות שייכות, מ"מ הגט פסול לדעת הת"ק לפי שהוא "משנה זמנו". יוצא לפי ביאור של מו"ר בדברי הפיהמ"ש, החקירה בדין זמן הוא בעצם מחל' תנאים, ודו"ק.

ו. זמן כדין בעיקר הגט: מה טיבו?

יש לחקור עוד להך גיסא שזמן תופס מקום בעיקר הגט, מהו פירוש הדבר. אפשר לומר שזמן דין בכתיבת הספירת דברים של הגט. ע"י בגמ' (כא:): לרבנן "ספר" אתא לספירת דברים. כלומר, יש חיוב פירוט בגיטין שאינה קיימת בשאר שטרות. ויש כמה נפק"מ לדין זה של ספירת דברים, כמו צורך של שמות בגט וגם כתיבת "ודין" בגט.¹⁹

יש להוכיח שסובר הרמב"ם שזמן הוא דין בכתיבת הגט. הרי, שנינו במשנה (כו.) שיכול לכתוב טופסי גיטין, חוץ משמו, שמה, וזמן. והנה, לענין השמות פשיטא שצריך להניח מקומם כדי שיוכל לכותבם "לשמה". אבל יש לעיין אמאי צריך להניח מקום הזמן. בפשיטות י"ל שצריך לדלג הזמן כדי שלא יהא גט מוקדם. וכך הסביר המאירי (שם) וכן משמע מדברי

¹⁹ ע"י בספר נפש הרב (עמ' שיט) שמביא ביאור הגרי"ד למושג של ספירת דברים. וע"י עוד במאמר החשוב "שעורי חזרה במס' גיטין מפי מורנו הרב ליכטנשטיין" שנרשם ע"י הרב אליקים קרומבין, נדפס באלון שבות (141 - 140, סיון תשנ"ד) עמ' 58 מה שהביא בשם הרה"ג ר' אהרן סולוביצ'יק שיש עוד דין של ספירת דברים. לא רק שצריך יתר פירוט אלא שיש גם רמת בהירות הנדרשת בגיטין שלא נדרשת בשאר שטרות.

הרמב"ן (כו:)²⁰. אולם, מדברי ר' קרשקש (על אתר) והרמב"ם, הל' גירושין (ג:ז) מבואר שטעמא משום שצריך לכתוב הזמן "לשמה". ונראה מזה ראייה שזמן הוא דין בכתיבת הגט ומהאי טעמא צריך לכתבו לשמה.

וכן העלה המרכבת המשנה, הל' גירושין (א:כו) כדי להסביר שיטת הרמב"ם לגבי גט מאוחר וגזייה לזמן.²¹ וז"ל "הנכון לדרך רבנו דס"ל ... דעיקר הקפידא שיהיה בו זמן בשעת כתיבה."

וע"פ זה י"ל שזמן חלק מעיקר הגט, פירושו, שזמן חלק מתהליך של כתיבת הגט. כלומר, הדין של "ספירת דברים", מדרבנן, מחייב פירוט של זמן הגירושין (כדי להשלים הסיפור של הגירושין).²²

²⁰ וכן דייק התפארת יעקב (ד). מלשונו של תוס' (כו: ד"ה הא.

²¹ וכן ביאר הרה"ג ר' אהרן ליכטנשטיין (בשעור החזרה, עמ' 60). ועי' גם בס' שעורי הרב י. ד. הלוי סולוביצ'יק זצ"ל מפי השמועה למס' גיטין (שהודפסו מחדש ע"פ רשימות של הרה"ג ר' צבי שכטר) עמ' 93 שכן ביאר הגרי"ד את שיטת ר' אפרים.

²² לכאורה יש להקשות אם זמן דין בספירת דברים למה גזייה כשר, הרי בפשטות צריך ספירת דברים בשעת נתינת הגט ולא סגי בשעת כתיבה. אלא נלענ"ד שאפשר לחלוק על הנחה זו. וי"ל שעיקר דרישת ספירת דברים קאי על לשון הגט - בתורת חפצא של הגט - ולא בתורת מה שנמסר ליד האשה. ויש להסמיק דברינו ע"פ מאמר החשוב של מו"ר הרה"ג ר' מיכאל רוזנצווייג "שיטת הרמב"ם בענין עדי קיום בגיטין וקידושין." (בית יצחק, כט עמ' 393 - 381). מו"ר הציע שאפשר להבין כמה וכמה הל' של גירושין ע"פ האופי המיוחד של גירושין. דהיינו, לעומת הל' אחרות, כמו קידושין, בגיטין התהליך חד - כיווני. הדין

ברם, הגרי"ד²³ רצה לפרש באופן אחר. אין הפשט שזמן חלק מספירת דברים שבגט אלא זמן דין בחתימת העדים. כלומר, אע"פ דלא בעינן דרישה וחקירה בשאר שטרות, תקנו חז"ל לחייב דו"ח בגט. הגרי"ד דייק מלשון הרמב"ם בהל' כד שכולו מיירי בחתימת העדים. וז"ל, אע"פ שחתימת העדים בגט מדבריהם, התקינו שיהיו העדים מפרשין שמותיהן בגט. וממשיך הרמב"ם להביא התקנה שהע"ח חותמין זה בפני זה. ואח"כ כתב "וכן תקנו חכמי שיכתוב זמן בגט." ויש לדייק מלשונו "וכן תקנו" שכמו בדינים אחרים שמביא הרמב"ם בהל' כד, זמן ג"כ דין בחתימת העדים.²⁴

וע"פ זה ביאר הגרי"ד גם את שיטת הרמב"ם בגזייה. דהיינו, אפי' אם תופס הזמן מקום בעיקר הגט, מ"מ אין צריך זמן אלא בשעת חתימת העדים, דשעת חתימתן הוי שעת חקירתן. וכדאמר ריש לקיש דעדים החתומין על השטר נעשו כמי שנחקרה עדותן בב"ד. ואשר ע"כ, מובן למה לפי הרמב"ם אם חתך הזמן אחרי חתימת העדים מ"מ הגט כשר הואיל ובשעת

שגירושין בע"כ דאשה מראה שעיקר הגירושין תלוי בדעת הבעל בלי שום קשר לעצם נתינת הגט. ובלשון מו"ר (עמ' 390) "עיקר הדבר המגרש הוא עצם דעת הבעל והחלטתו לגרש." ונלענ"ד שאפשר להסביר דין של "ספירת דברים" ע"פ הך יסוד. דהיינו, לשון הגט מראה דעתו ודין של "ספירת דברים" מחייב "דעתו בכתב" ביתר פירוט. וא"כ אפשר לומר שעיקר הקפידה של "ספירת דברים" בשעת כתיבה ואפי' אם היא חסר בשעת המסירה (כמו בגזייה), הגט כשר.

²³ שעורי הרב י. ד. סולוביצ'יק זצ"ל (עמ' 98 - 96).

²⁴ וכן הסביר הצפנת פענח (א:כד) והגר"א קוטלר, באוסף חידו"ת (טז).

חתימתן (שעת הדו"ח) היה בו זמן. והגרי"ד מוסיף שנראה ע"פ זה שהרמב"ם לא מצריך זמן אם יש רק עדי מסירה.²⁵ שהרי אם זמן דין בדו"ח פשיטא דזה שייך רק אם יש ע"ח.²⁶

ועוד ביאר הגרי"ד מש"כ הרמב"ם שלכתחילה צריך להזכיר גם מקום כתיבתן, אע"פ דלא מעכב בדיעבד (א:כד-כה). שהרי כבר העלו כמה ראשונים שלא צריך לכתוב מקום כתיבת הגט אפי' לכתחילה,²⁷ רק שאם שינה המקום הגט פסול. ומאידיך גיסא, התוס' רי"ד (פ). סובר שכתבת מקום מעכב אפי' בדיעבד. וצ"ע מנא ליה לרמב"ם שיטה האמצעית הזאת? ועוד קשה שהרמב"ם (הל' כד) כתב שתקנת מקום משום חשש של בת אחותו.

²⁵ כמו שהעלה רעק"א, ע' לעיל. וע"פ באור זה נלענ"ד ליישב מה שנראה לכאורה כסתירה בדברי רעק"א. הרי לעיל הבאנו דברי רעק"א שסובר שלדעת הרמב"ם גט מאוחר שלא נתן עד הזמן שכתב בה עדיין פסול. והסברנו ששיטה זו מבוססת על ההנחה שזמן דין בעיקר הגט. ברם, גם ראינו שסובר רעק"א שלדעת הרמב"ם אם יש רק ע"מ לא בעי זמן, והסברנו שיטה זו ע"פ ההנחה שזמן רק באה כדי לסלק החששות. ולכאורה פסקים אלו סתרים אהדדי? אלא נראה ליישב ע"פ יסודו של הגרי"ד. י"ל שרעק"א סובר שזמן תופס מקום בעיקר הגט - מדין דו"ח של חתימת העדים. וא"כ מובן למה הקיל לא להצריך זמן כשיש רק ע"מ, ואין הפירוש כמו שהעלנו לעיל משום שהעיקר כדי לסלק החששות, אלא משום שאם חסר ע"ח פשוט שאין צורך של דו"ח.

²⁶ ברם, עדיין קשה לענ"ד ע"פ מה שבארנו לעיל שנראה להוכיח (כמו שיטת הב"י) שהרמב"ם כן מצריך זמן אפי' כשיש ע"מ.

²⁷ עי' בגמ', גיטין (עט: - פ). גם בטור וב"י (סי' קכח).

ודבר תימה הוא, הרי מקום כתיבת הגט בכלל לא מועיל למניעת החשש של חיפוי?²⁸ ותי' הגרי"ד שאזיל הרמב"ם לשיטתו שעצם התקנה שתהא דו"ח בגט, וממילא מסתבר חיוב זמן ומקום כמו בכל דו"ח בעדות בע"פ. ואע"פ שכתובת מקום לא בעינן לסלק החשש של חיפוי, לק"מ שהרי טעם התקנה לחוד ודיני התקנה לחוד. ברם, הרה"ג ר' אהרן ליכטנשטיין חולק על פירוש זה, שלדעתו אם זמן דין בדו"ח בעינן גם מקום. ומה שמכשיר הרמב"ם גט בלא מקום (בדיעבד) ראייה שהתקנה לא מדין דו"ח.²⁹

ובכדי לתרץ קושיא זו נראה להקדים יסודו של הגרי"ד בדיני דו"ח. מסקנת הגמ' (רפ"ה דסנהדרין) שאע"פ שבעקרון דו"ח בעי "איזה שעה" למעשה אין כותבין שעות אלא בירושלים. כלומר, אע"פ שחסר חקירה א' מ"מ כשר. ומדייק הגרי"ד מהכא שלדינא סגי בדו"ח במקצת. וע"פ יסוד זה ביאר הגרי"ד הגמ' (יז:): שאם כותב השנה, חודש, או שבוע וכו' הגט כשר. ולכאורה קשה למה זה מספיק? אלא אפשר לפרש ע"פ דברינו שגט שכתב רק שנה, חודש, או שבוע כשר דעכ"פ יש דו"ח במקצת. ולפי יסוד זה בדו"ח יש ליישב למה גט בלא מקום כשר, שהרי מ"מ כיון שיש זמן יש דו"ח במקצת ומהאי טעמא הגט כשר. ועוד ביאר הגרי"ד למה יש לחלק בין זמן ומקום, דאע"פ ששניהם מדין דו"ח, הזמן יותר חשוב בגט. הרי בזמן הגירושין יש נפק"מ לענין החששות, אבל אין למקום שום נפקותא ובכלל לא מועיל לסלק החששות.³⁰

²⁸ עי' בכס"מ (א:כד) שכבר הרגיש בזה.

²⁹ עי' במאמר "שעורי חזרה", עמ' 47.

³⁰ ולטעם למה שינוי מקום פוסלן עי' בראשונים על אתר.

ז. דברי סיכום

לסכם, דנו בתקנת זמן בגיטין. ויש לפרש התקנה שבאה רק כדי לסלק החששות של שמא יחפה על בת אחותו או טירוף פירות שלא כדין. ומה"ט חיוב זמן שייך רק היכא דאיכא לחשוש לחיפוי או לפירי. אבל כל מקום דליכא לחשוש לא בעינן זמן. מאידך, י"ל שזמן תופס מקום בעיקר הגט. ויש ב' ניסוחים אפשריים לרעיון זה. א- אע"פ שתקנו כדי לסלק החששות, מ"מ אחרי שתקנו זה משפיעה על נוסח של הגט. ומעתה, מדרבנן הזמן חלק מתורף הגט. ב- החששות אינן אלא הטעם שתקנו, אבל מעיקרא גדר התקנה שזמן חלק מגוף הגט. ולצד זה לעולם חייב להזכיר הזמן בגט. וראינו שנפק"מ טובא איכא בשאלה זו. ואח"כ, חקרנו על הצד שזמן מעיקר הגט מה אופי דין זה. והעלנו ב' הסברים. או שזמן דין בכתיבת הגט, פירושו, מדין "ספירת דברים". או שזמן דין בדו"ח של חתימת העדים.